

نقش مؤلفه‌های مؤثر بر کیفیت بصری گرافیک محیطی در توسعه فضاهای عمومی (مورد مطالعه: منطقه یک تهران)

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۴/۲۸ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۵/۲۵

کتابون تیموریان

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد یادگار امام خمینی(ره) شهرری، ایران، تهران. (نویسنده
مسئول) k_teymorian@yahoo.com

سید مانی اثنی عشری

دانشجو کارشناسی ارتباط تصویری دانشگاه شیراز.
zirikfars875@gmail.com

شهره علی پور

کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش شناسی. setare.ziba27@yahoo.com

چکیده

مقدمه و هدف پژوهش: مقدمه و هدف پژوهش: مفهوم گرافیک محیطی یکی از مفاهیم مطرح قرن بیست و یکم است که با روند گسترش سریع فناوری ارتباطات و افزایش جمعیت شهرها در فضاهای شهر به امری اجتناب ناپذیر در حیطه زیبایی‌شناسی شهری مبدل شده است. لذا هدف پژوهش حاضر نقش مؤلفه‌های مؤثر بر کیفیت بصری گرافیک محیطی در توسعه فضاهای عمومی منطقه یک تهران است.

روش پژوهش: روش تحقیق حاکم بر پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی می‌باشد. این تحقیق به دنبال بررسی مؤلفه‌های مؤثر بر کیفیت بصری گرافیک محیطی در توسعه فضاهای عمومی منطقه یک تهران است و در تلاش است تا مهم‌ترین عوامل اثرگذار را بر میزان کیفیت بصری گرافیک محیطی را شناسایی نماید.

یافته‌ها: به منظور بررسی مؤلفه‌های مؤثر بر کیفیت بصری گرافیک محیطی در توسعه فضاهای عمومی شهر تهران از نرم‌افزار SPSS جهت انجام آزمون‌های آلفای کرونباخ، KMO، بارتلت، T.test و رگرسیون خطی چندگانه بهره گرفته شده است. مقدار آزمون‌های آلفای کرونباخ و KMO، بالای ۰/۷ و همچنین سطح معناداری آزمون بارتلت نیز کمتر از ۰/۰۵ به دست آمد که نشان از پایایی و روایی درونی و ساختاری پرسش‌نامه‌های توزیع شده دارد.

نتیجه گیری: نتایج آزمون t.test تک نمونه‌ای مستقل نشان داد که در مجموع کیفیت بصری گرافیک محیطی در فضاهای عمومی منطقه یک تهران با استفاده از آزمون رگرسیون خطی چندگانه، مشخص ساخت که مؤلفه‌های ترکیبات رنگی، اجتماع پذیری، وحدت و یکپارچگی اجزاء، ترکیب یا معماری زمینه، زاویه دید مخاطب و توجه به جزئیات به ترتیب مهم‌ترین و اثرگذارترین مؤلفه‌های ارتقاء دهنده بودند.

واژگان کلیدی: کیفیت بصری، گرافیک محیطی، فضاهای عمومی، منطقه یک تهران

مقدمه

عنوان پایتخت و یکی از بزرگ‌ترین شهرهای جهان که روزبه‌روز از تمام جهات گسترده‌تر می‌شود. در همین راستا تحقیق حاضر بدنبال نقش مؤلفه‌های مؤثر بر کیفیت بصری گرافیک محیطی در توسعه فضاهای عمومی منطقه یک تهران است که سوال تحقیق بدین صورت تدوین می‌شود؛ مؤلفه‌های مؤثر بر کیفیت بصری گرافیک محیطی در فضاهای عمومی منطقه یک تهران کدامند.

اهمیت و هدف پژوهش

فضای عمومی فضایی است که عموم شهروندان از هر قشر، سن، نژاد و صنفی حق ورود و حضور در آن را بدون هیچ‌گونه محدودیتی دارا می‌باشند. متخصصین برنامه‌ریزی شهری تاکنون آن‌طور که باید به ارزش و اهمیت این فضاها در شکل‌دهی به جامعه شهری نپرداخته‌اند. البته تحقیقاتی انجام شده که بیشتر حول تعاریف و ویژگی‌های فضاهای عمومی آن‌هم از دیدگاه طراحی شهری بوده است؛ بنابراین کمتر به اهمیت فضاهای عمومی در شکل‌گیری جامعه پرداخته شده، در مقابل بیشتر این جامعه‌شناسان و اقتصاددانان بوده‌اند که به این مهم توجه داشته‌اند. وقتی از فضای عمومی در شهرها و ارتباط آن با جامعه صحبت می‌کنیم، دو نوع مفهوم از فضا در ذهن آدمی شکل می‌گیرد. نخست فضای عمومی در معنای فیزیکی آن است که شامل پارک‌ها، خیابان‌ها، میدان‌ها، بازارها و دیگر مکان‌های عمومی می‌شود. دوم در واقع فضایی ذهنی است که به میزان آزادی‌های سیاسی و فضای موجود برای شکل‌گیری تشکلهای مدنی و مستقل از دولت برمی‌گردد؛ بنابراین هدف اصلی این پژوهش نقش مؤلفه‌های مؤثر بر کیفیت بصری گرافیک محیطی در توسعه فضاهای عمومی منطقه یک تهران است.

ادبیات پژوهش

واژه گرافیک که در لغت به معنای نگارش و یا هنر نگارش آورده شده است. امروزه به شکلی از هنرهای دیداری (بصری) گفته می‌شود که به بیان موضوعات از راه تصویر، خواه تصاویر چاپی، خواه جلوه‌های سینمایی یا تلویزیونی و غیره می‌پردازد. در جامعه صنعتی کنونی که رقابت تنگاتنگ شرکت‌های بزرگ به نبرد بی‌پایان تبدیل گشته است (استوار: ۴۱۳۹۲). گرافیک شهری بخشی از هنر سازمان‌دهی شهری است که با رشته‌های مختلف علمی و هنری از جمله برنامه‌ریزی شهری،

هنر و معماری قرن بیست و یکم در حال رشد، شکوفایی و انتشار است، بسیاری از موضوعات مهم در قرن جدید تجدید نظر کرده‌اند و الهام بخش تفکر جدید و بحث‌های علمی مانند افزایش هنر زیست در پاسخ به تحقیقات علمی در علوم زیست‌شناختی و نظریه انتقادی شناخته شده به عنوان زیبایی‌شناسی ارتباطی است (Robertson, 2018:8). واژه گرافیک که در لغت به معنای نگارش و یا هنر نگارش آورده شده است. امروزه به شکلی از هنرهای دیداری (بصری) گفته می‌شود که به بیان موضوعات از راه تصویر، خواه تصاویر چاپی، خواه جلوه‌های سینمایی یا تلویزیونی و غیره می‌پردازد. در جامعه صنعتی کنونی رقابت تنگاتنگ شرکت‌های بزرگ به نبرد بی‌پایان تبدیل گشته است (استوار: ۴۱۳۹۲). این هنر هم اکنون چنان در تار و پود زندگی صنعتی تنیده شده که بی‌اغراق شاید قرن ۲۱ را نتوان بدون آن ترسیم کرد. هنر گرافیک محیطی در پیوندی نزدیک با هنرهای تجسمی و طراحی شهری عوامل و امکانات متنوعی را به کار می‌بندد، تا توجه مخاطبان مورد نظر خود را برانگیزاند و در پی آن، به هدف خود نزدیک کند (همان: ۵).

گرافیک محیطی اعم از محیط‌های باز و بسته عرصه‌های گوناگون را در بر می‌گیرد، که در هر دوی اینها، نقش عمده آن اطلاع‌رسانی می‌باشد. محیط‌های بسته شامل فضاهای داخلی کلیه ساختمان‌های اداری و تجاری مترو و همچنین نمایشگاه‌ها و فروشگاه‌ها می‌باشد که در آن‌ها با استفاده از اشکال و حروف و انواع تابلو، اطلاعات لازم به مراجعه‌کنندگان داده می‌شود (غفاری‌نمین: ۳۳۱۳۹۰).

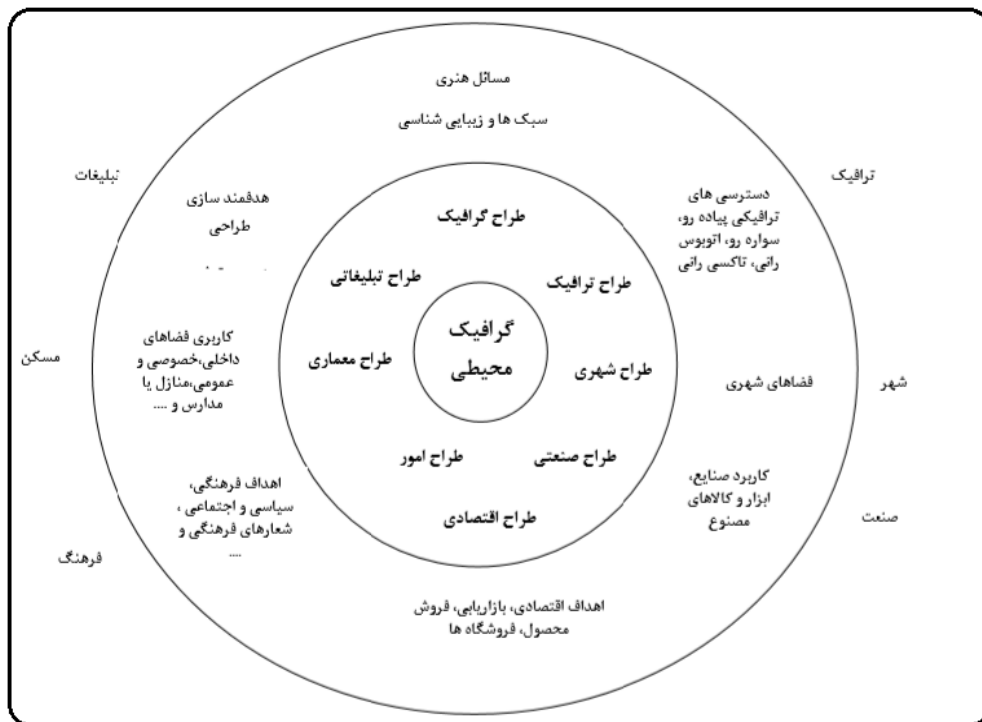
فضای شهری مهم‌ترین بخش شهر است که حیات، سرزندگی و پویایی پیوسته شهر را تضمین می‌کند. فضایی برای حضور مردم، بروز رفتارهای جمعی و شکل‌گیری تعاملات اجتماعی است (تفهیمی و عرفانیان ستاریان: ۳۱۳۹۲). یکی از مهم‌ترین مسائل جوامع شهری امروز، برقراری ارتباط و بحث اطلاع‌رسانی است و پس از آن مسأله زیبایی و آرامش محیط شهر است که می‌تواند سلامت ذهنی و روحی افراد را در پی داشته باشد. گرافیک محیطی مناسب، علاوه بر تأمین اهداف ذکر شده می‌تواند در بالا بردن فرهنگ عمومی جامعه نیز نقش مهمی را ایفا کند. این تحقیق، نگرشی است به اهمیت گرافیک محیطی در برقراری ارتباط بهتر و سریعتر در جوامع شهری، خصوصاً در شهر تهران، به

تأثیر محیط و عوامل تصویری آن قرار می‌گیرد، داده‌های تصویری امکان برقراری ارتباط با محیط پیرامونش را فراهم می‌کند که در نهایت تدوین نظام‌های راهنمایی تصویری برای دسترسی به امکان مورد نظر را به وجود آورد. اطلاع رسانی در گرافیک محیطی به عنوان بخشی از گرافیک محیطی در تلاش است که مجموعه‌ای از عناصر تصویری نمادین را متناسب با کارکردهای مکان و محیط شهری همسو سازد. موقعیت‌های مختلف از قبیل ادارات، اماکن حمل و نقل عمومی، مراکز فرهنگی و گردشگری، آموزشی، تفریحی و مراکز تجاری و ... مکان-هایی هستند که افراد جامعه تسهیلات و خدمات دریافت می‌کنند (غفاری نمین: ۳۷۱۳۹۰).

گرافیک محیطی^۱ گرایشی از هنر گرافیک است که در قرن بیستم به سبب وابستگی رسانه‌ها به تصاویر، اهمیت قابل توجهی یافته است. اگر بخواهیم چرایی پیدایش گرافیک محیطی را در قرن بیستم جستجو کنیم، باید از انقلاب صنعتی و شکل‌گیری شهرهای امروزی آغاز کرد، زمانی که علم و صنعت پیشرفت کرد و شهرهای امروزی شکل گرفتند و زندگی حرکت سریع-تری به خود گرفت. این شهرهای بزرگ مستلزم نظم و منطقی بودند که افراد ساکن در آن شرایط راحت زندگی کنند. در شهرهای مدرن فراتر از طراحی، مسئله کاربردها است و هر آنچه که می‌سازیم باید با هدف

معماری، منظرسازی، گرافیک، مهندسی برق و ... سروکار داشته و در عین حال نیز با سیاست و فرهنگ ارتباط برقرار می‌کند (Sader Mohamadi, 2008: 15). در واقع گرافیک محیطی به عنوان یک هنر میان رشته‌ای آیینی گستره‌ای از فرهنگ رایج یک شهر در ابعاد گسترده‌تر یک کشور است و تمام نقاط ضعف و قوت آن را نشان می‌دهد (GHaffari naming, 2011: 34). نقاشی اصلی گرافیک محیطی در ارتباط با مخاطب می‌تواند به ترسیم و تجسم آوردن موضوعات مختلف در محیط‌های گوناگون با رعایت اصول زیبایی‌شناختی هنر گرافیک مطرح است (Mahnke, 2008: 104). گرافیک محیطی نوعی از گرافیک است که در محیط عمومی عرضه می‌شود و نقطه تاکید آن جنبه‌های زیباشناسانه است (صداقت: ۳۰۱۳۹۰).

با افزایش رشد جمعیت و توسعه شهرها، ایجاد اماکن عمومی و مراکز خدماتی جهت برآوردن نیازهای مختلف مردم نیز به طور وسیعی گسترش پیدا کرد و تأمین رفاه اجتماعی به تناسب نیازها و ضرورت‌های زندگی شهرنشینی اهمیت یافت. با توسعه‌ی مراکز خدمات عمومی و تجاری و فرهنگی لزوم آگاهی یافتن شهروندان از موقعیت‌های مورد نیاز نیز ضرورت پیدا کرد. با توجه به اینکه اصلی‌ترین دریافت‌های انسان از محیط پیرامونش وابسته به ادراک بصری است و همواره تحت

شکل ۱: عوامل تأثیرگذار بر گرافیک محیطی (گلیچ، ۱۳۹۲)

گرافیک محیطی یک پدیده ذاتی و اجتماعی است که با توجه به فضا سازی تصویری، خصایص ملی، قومی، فرهنگی، قراردادهای اجتماعی، آداب و سنن و گرایش- های سیاسی و اقتصادی جامعه قابل تحلیل و بررسی است (غفاری نمین، ۲۳۱۳۹۰).

عوامل اصلی بیان در گرافیک محیطی عبارتند از: پوستر، علائم، تابلوهای راهنمایی و رانندگی، علائم نورپردازی، تبلیغات روی وسائل نقلیه، طراحی محیطی پارکها، طراحی محیطی مراکز فرهنگی و تفریحی،

زندگی راحت تر، سیستم های اطلاع رسانی قوی و سیستم های بازدارنده قانونی باشد. با توجه به افزایش جمعیت، تولید انبوه و صنعتی شدن به قاعده و قانونی نیازمندیم که بتوان به خوبی زندگی کرده و دچار هرج و مرج نشویم (ایلوخانی، ۲۵۱۳۸۸). گرافیک محیطی با شهر، شهروندان و عملکرد آن گره خورده است. این عملکرد طیف وسیعی را در بر می گیرد که از زیبایی- شناسی تا پیغام های تبلیغاتی و راهنمایی را شامل می- شود. گرافیک محیطی مؤثرترین ابزار جهت تأثیر بر الگوهای رفتاری زندگی انسان شهرنشین است. در واقع

شکل ۲: جلوه هایی از گرافیک محیطی در فضاهای شهری

تابلوهای سر در فروشگاه‌ها، مغازه‌ها، سینماها و کلیه سازمان‌ها و موسسات دولتی و خصوصی، انواع تابلوهای تبلیغاتی مانند: بیل بورد، چهاروجهی، سه وجهی، سه بعدی دیجیتالی و ... از آنجا که همه این عوامل در محیط داخل شهر انجام می‌گیرد؛ بنابراین باید بین آن‌ها و شهر، هماهنگی ایجاد گردد و طراحان گرافیک محیطی با مهندسين شهرساز از نزدیک تشریح مساعی داشته باشند. با توجه به اینکه در شهرهای بزرگ علاوه بر ساکنین دائمی آن‌ها، انبوه قابل ملاحظه‌ای از مردم جهت انجام کارهای اقتصادی، تجاری، بهداشتی و... نیز مرتب در حال آمد و رفت می‌باشند، گرافیک محیطی باید به نوعی نقش خود را ایفا نماید تا افراد در این محیط در برقراری ارتباطها و گذراندن امورشان مشکلات کمتری داشته باشند (اسدالهی، ۱۳۸۹: ۷۱).

طراحی‌های انجام شده برای ایجاد یک اثر مناسب در قالب گرافیک محیطی می‌بایست دارای خصوصیتی از قبیل تعادل، تناسب، تأکید بر تداوم، وحدت و تنوع باشند تا بتوان آن طراحی را یک طراحی محکم و اصولی قلمداد نمود. دیگر عناصر گرافیکی همانند رنگ، نور، شکل، خط، جهت، نقطه، سطح، بافت و فضا، به کمک خصوصیات قبلی می‌آیند تا اثری مطلوب و زیبا (مطابق با اصول گرافیکی) پدید آید. اگر هر دو مجموعه ویژگی‌ها در یک اثر جمع شده و به خوبی از آن‌ها استفاده شده باشد، بدون شک یک اثر هنری گرافیک محیطی خلق شده و از لحاظ کاربرد بسیار مطلوب است (تجویدی، ۱۳۹۰: ۴۷).

پیشینه پژوهش

صلواتی (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان "تأثیر گرافیک محیطی در ارتباطات شهری تأثیرات رنگ در شهر تهران و تأثیر آن در زیبایی فضای شهر در منطقه ۴ از شهر تهران، شمال، جنوب، شرق و غرب" به جایگاه گرافیک محیطی و جنبه‌های مختلف آن و مفهوم رنگ پرداخت و با نمونه عکاسی‌های جمع‌آوری شده آن‌ها را مورد تجزیه و تحلیل قرار داد.

مظفری خواه و کفشچیان مقدم (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان "قابلیت‌های هنر کمینه (مینی مال) در گرافیک محیط شهری با تأکید بر نمونه‌های دیوارنگاره‌های شهری ایران" به بررسی دیوارنگاری با نظر به هنر کمینه (مینی مالیسم) و همچنین شناخت و چگونگی بهره‌گیری از توانایی‌های این هنر برای پویاکردن آثار دیواری و

محیطی در سطح شهر پرداختند. در این راستا، ابتدا هنر کمینه و دیوارنگاری معرفی شد و سپس به بررسی وجوه اشتراک و افتراق این هنر با دیوارنگاری پرداخته و سپس چگونگی بهره‌گیری از ویژگی‌های هنر کمینه در دیوارنگاری معاصر و گرافیک محیطی ایران برای خلق آثار جدید بررسی شد و در نهایت پیشنهادهایی برای استفاده مفید از هنر کمینه در فضاهای شهری ایران ارائه شد (مظفری خواه و کفشچیان مقدم، ۱۳۹۱).

مرتضایی و مهدی اصل (۱۳۹۲) در کتاب خود با عنوان "بنیان‌های طراحی در زیباسازی شهری" با هدف نگاهی طراحانه به عناصر سازنده سیما و منظر شهری تعاریف پایه، عناصر سازنده سیما و منظر شهری، عوامل مخرب، فرهنگ و نتیجه‌گیری و ملاحظات، به ارائه تعاریف مفهومی و معرفی انواع حوزه‌های زیباسازی، به عوامل تأثیرگذار در تخریب‌های شهری و تأثیر عناصر و خدمات شهری بر شهروندان پرداختند (مرتضایی و مهدی اصل، ۱۳۹۲).

رحمانی و دیگران (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان "بررسی تأثیر گرافیک محیطی برافزایش توسعه‌ی گردشگری شهری" با تکیه بر زیبایی‌شناسی و هویت‌مندی گرافیک محیطی و معرفی نمونه‌های موفق جهانی در این حوزه به بررسی نقش تأثیرگذار آن برافزایش گردشگری شهری پرداختند؛ نتیجه این پژوهش نشان داد که برخورد خلاقانه به همراه توجه به هویت ملی نه تنها بر جاذبه‌های شهری افزوده و آن را در ذهن گردشگران داخلی و خارجی ماندگار می‌نماید بلکه باعث توسعه گردشگری شهری می‌شود (رحمانی و دیگران، ۱۳۹۴).

سجاد زاده و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان "خوانش بصری گرافیک محیطی در فضاهای شهری با تأکید بر نقاشی دیواری نمونه موردی: تهران" به بررسی گرافیک محیطی به‌عنوان یکی از عوامل بصری در محیط‌های شهری پرداختند یافته‌ها نشان داد در خوشه موقعیت استقرار شاخص مکان‌یابی مناسب اثر در خوشه ساختار بصری، شاخص ترکیب رنگی مناسب در خوشه معماری بنا و محیط پیرامون، شاخص تناسب موضوع و محتوای اثر با محیط بیشترین تأثیر را در میان سایر شاخص‌ها از دیدگاه متخصصین داشته‌اند (سجاد زاده و همکاران، ۱۳۹۶).

عجمیان (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان "بررسی گرافیک محیطی (دیوارنگاری) و سرزندگی (نمونه موردی: شهرک اکباتان - تهران منطقه ۵)" به بررسی نشاط و سرزندگی شهری به عنوان فضایی که در آن

روش متداول در جهت ارزیابی منظر است را مورد استفاده طراحان شهری و طراحان منظر قرار دادند - (Arthur, Daneil, Boster, 1977).

بریگز و فرانس^۳ (۲۰۱۴) از دو رویکرد اصلی مستقیم و غیرمستقیم در جهت ارزیابی منظر استفاده کردند که در رویکرد مستقیم، ترجیحات مردمی در مورد منظر، مورد مطالعه و بررسی قرار دادند - (Briggs, France, 1980).

دانیل و همکاران^۴ (۲۰۱۵) به منظور ارزیابی کیفیت بصری منظر، از رویکردها و تکنیک‌های مختلفی استفاده کردند. از دیدگاه آن‌ها، پنج رویکرد اصلی به منظور ارزیابی منظر وجود دارد که شامل رویکرد اکولوژیکی، زیبایی‌شناختی رسمی (صوری)، روان- فیزیکی، روان‌شناسی و پدیده‌شناسی (تجربی) می‌باشد (Daniel & winning, 2015).

روش پژوهش

روش تحقیق حاکم بر پژوهش از نوع توصیفی- تحلیلی می‌باشد. این تحقیق در وهله اول به دنبال سنجش بصری گرافیک محیطی در فضاهای عمومی منطقه یک تهران و در وهله دوم در تلاش است تا مهم-ترین مؤلفه‌های مؤثر را بر میزان کیفیت بصری گرافیک محیطی را شناسایی نماید. بر این اساس روش گردآوری اطلاعات تحقیق که در سال ۱۴۰۰ انجام گرفته است، مبتنی بر روش اسنادی- میدانی است. بدین ترتیب که ابتدا به منظور انتخاب متغیرهای اصلی و قابل سنجش جهت تحلیل مسأله، به مطالعه کتب، پایان‌نامه‌ها و همچنین مقالات مرتبط پرداخته شد و پس از شناسایی سنجش‌های مختلف و اعلام نظر اساتید و کارشناسان مرتبط با موضوع، ۳ متغیر اصلی و مستقل مربوط به اصول گرافیک محیطی در فضاهای شهری انتخاب شدند. این متغیرها عبارتند از ساختار بصری، معماری بنا- محیط، موقعیت استقرار. لازم به ذکر است که متغیر وابسته مد نظر این تحقیق (فضاهای عمومی) می‌باشد. جهت سنجش‌پذیری متغیرهای اشاره شده پس از مطالعه منابع مختلف و همچنین اظهار نظر اساتید و کارشناسان مربوطه، مؤلفه‌های مرتبط با هر متغیر تعیین و تدوین شدند که در جدول (۱) نشان داده شده‌اند.

تعاملات اجتماعی شهروندان شکل می‌گیرد و فرهنگ جامعه در بستر آن ارتقاء می‌یابد، پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد که در روند خلق این اثر به طور مستقیم بدون شرکت و تعامل فیزیکی مخاطبان و ناظران این مکان محقق نمی‌گردد (عجمیان، ۱۳۹۸).

تیموریان و میر (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان "ارزیابی کیفیت فضایی-کالبدی منظر شهری در گذر زمان (مورد مطالعه: ناحیه ۸ منطقه یک تهران)" به بررسی تحلیل کیفیت بصری- فضایی منظر شهری در گذر زمان در ناحیه هشت منطقه یک تهران با روش اکتشافی پرداختند. سپس به منظور دستیابی به شاخص‌های تحقیق نخست شاخص‌های تحلیل فضایی و سپس شاخص‌های کیفیت بصری برای ناحیه ۸ منطقه ۱ تهران مورد بررسی قرار گرفت. نتایج بدست آمده تحقیق نشان داد که هر یک از عوامل بررسی شده در پهنه مورد مطالعه، یکی از معیارهای سنجش در قالب مفهوم بعد زمان، بصورت برجسته‌تری نمایان است. بطوری که گاهی عوامل انسان‌ساخت بیشتر بر محیط تسلط دارد و گاهی عوامل طبیعی محیط با همراهی عوامل انسان‌ساخت در محیط حضور پررنگ- تر دارد. در ارزیابی پژوهش حاضر مسیرهای مورد بررسی در کیفیت بصری، مسیر شماره ۲ بیشتر مورد توجه است که نیاز به برنامه‌ریزی و طراحی مدونی دارد (تیموریان و میر، ۱۳۹۹).

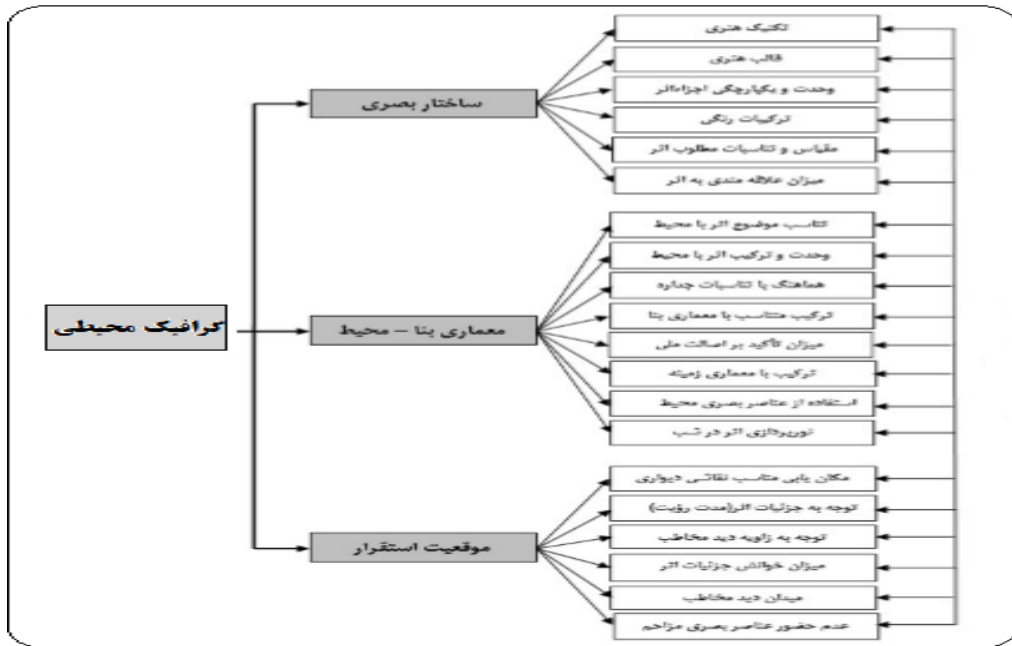
صبوری دیلمی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان "بررسی مؤلفه‌های گرافیک محیطی (نمونه موردی: میدان هفت تیر تهران)" به بررسی نقش گرافیک محیطی و دیگر عوامل دست‌اندرکار طراحی و ساخت و ساز محیط‌های شهری در ساماندهی صحیح عناصر گرافیک محیطی با روش توصیفی- تحلیلی پرداختند. این پژوهش با هدف بررسی عناصر گرافیکی در میدان هفت تیر تهران و بهره‌گیری از مؤلفه‌های گرافیک محیطی به گونه‌ای که موجب آرامش، آسایش، نشاط در محیط این منطقه شود انجام شد و در نهایت راهکارهایی جهت ایجاد محیطی مطلوب‌تر ارائه شد (صبوری دیلمی و همکاران، ۱۴۰۰).

آرتور و همکاران^۲ (۲۰۱۰) از دو رویکرد ترجیحات مردمی و توصیفی در جهت ارزیابی منظر شهری و محیط استفاده کردند و زیبایی‌شناسی صوری یا بصری که یک

جدول ۱: مولفه‌های سنجش شده برای متغیرهای مورد مطالعه تحقیق

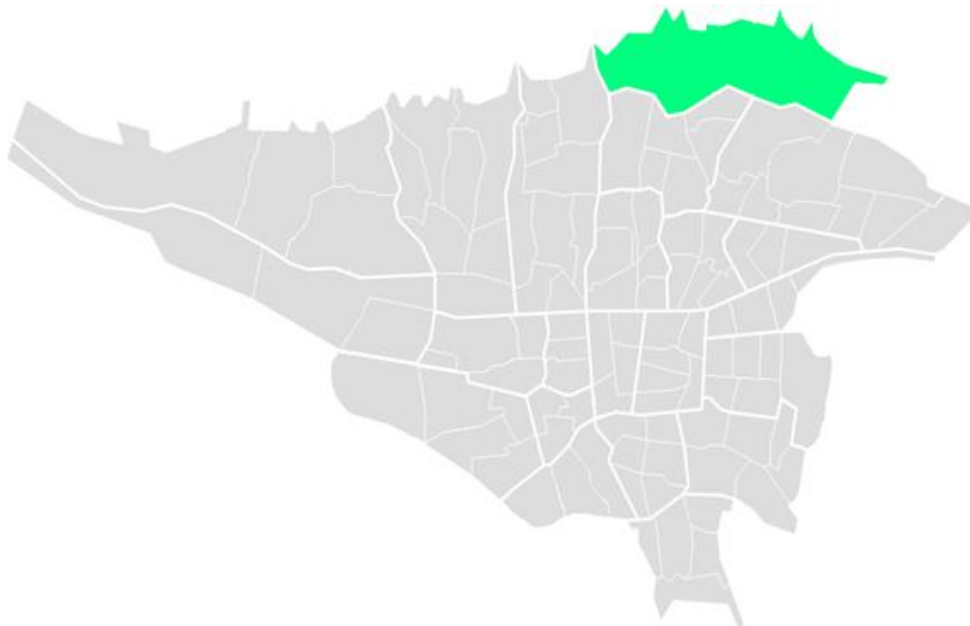
متغیرها	مؤلفه‌ها
ساختار بصری	تکنیک هنری، قالب هنری، وحدت و یکپارچگی اجزاء اثر، ترکیبات رنگی، مقیاس و تناسب مطلوب اثر، میزان علاقمندی به اثر.
معماری بنا - محیط	تناسب موضوع اثر با محیط، وحدت و ترکیب اثر با محیط، هماهنگی با تناسبات جداره، ترکیب متناسب با معماری بنا، میزان تاکید بر اصالت ملی، ترکیب با معماری زمینه، استفاده از عناصر بصری محیط، نورپردازی اثر در شب.
موقعیت استقرار	مکان‌یابی مناسب نقاشی‌های دیواری، توجه به جزئیات اثر (مدت رویت)، توجه به زاویه دید مخاطب، میزان خوانش در جزئیات اثر، میزان دید مخاطب، عدم حضور عناصر بصری مزاحم.

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰)

شکل ۳: چارچوب مفهومی پژوهش حاضر

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰)

شکل ۴: محدوده مورد مطالعه تحقیق

(<http://region1.tehran.ir>)

محدوده مورد مطالعه

دهد، پس محقق باید از روایی و پایایی آن‌ها اطمینان حاصل کند.

با توجه به مندرجات جدول بالا مشخص می‌شود که در متغیر ساختار بصری مقدار آلفا بالاتر از ۰/۷ بوده که این میزان به خوبی پایایی پرسش‌نامه را تأیید می‌نماید. همچنین مقدار آلفا در متغیرهای معماری بنا- محیط و موقعیت استقرار بیشتر از ۰/۶ می‌باشد که اگرچه این میزان بالاتر از ۰/۷ نیست، اما این میزان نیز به پایایی قابل قبولی اشاره دارد، کما اینکه در بسیاری از تحقیقات این مقدار نیز قابل اتکا بوده است.

منطقه یک شهر تهران در شمالی‌ترین نقطه تهران قرار گرفته است. مرز شمالی منطقه بر مرز شمال تهران (دامنه‌های جنوبی رشته کوه‌های البرز) منطبق است و از غرب توسط رود دره درکه با منطقه ۲، از جنوب توسط بزرگراه‌های چمران، مدرس، صدر با منطقه ۳ و از جنوب شرقی توسط بزرگراه شهید بابایی با منطقه ۴ شهرداری تهران هم مرز است و از شرق به جاده لشکرک و پارک جنگلی کوچک محدود می‌شود (<http://region1.tehran.ir/Default.aspx?tabid=150>).

در این پژوهش به منظور بررسی روایی محتوایی از نظر کارشناسان و اساتید مرتبط با موضوع استفاده شده است. بدین ترتیب پس از بررسی سوالات اولیه و اعمال تغییراتی در ماهیت و تعداد سوالات، در مجموع ۲۰ سوال سنجش و تأیید شدند. در ارتباط با سنجش روایی سازه‌ای نیز بر اساس مندرجات جدول (۳)، مشخص می‌شود که مقدار KMO بالاتر از ۰/۶ می‌باشد که این مقدار نشان از کفایت حجم نمونه دارد. همچنین آزمون بارتلت با مقدار ۰/۰۰۰ (کمتر از ۰/۰۵) معنی‌دار شده، که این مسأله نیز نشان می‌دهد شاخص‌های سنجش شده همبسته‌اند. و سوالات سنجش شده از روایی ساختاری برخوردارند.

لازم به ذکر است که در سال‌های اخیر محدوده قانونی منطقه یک پیوسته در حال تغییر بوده است. در این سال‌ها محدوده فرحزاد و درکه به منطقه ۲ پیوست و در سال ۱۳۸۴ در خلال تهیه الگوی توسعه منطقه، محلات شمالی بزرگراه ازگل از منطقه ۴ به منطقه یک ملحق شد. در سال ۱۳۸۵ و در چارچوب تهیه طرح تفصیلی محلات شمال بزرگراه بابایی به منطقه متصل گردید و بدین ترتیب کل ناحیه ۱۰ منطقه ۴ شهرداری تهران به منطقه یک پیوست. شهرداری منطقه یک دارای ده ناحیه و ۲۴ محله شهری (طبق محله بندی شورایی‌ها ۲۶ محله) می‌باشد.

یافته‌های پژوهش

در ادامه برای مشخص شدن سنجش بصری گرافیک محیطی در فضاهای عمومی شهر تهران از جداول و نمودارهای فراوانی پاسخ‌های داده شده و همچنین آزمون t.test استفاده شده است.

با توجه به اینکه ابزار سنجش محقق ساخته است باید از روایی و پایایی لازم برخوردار باشد تا محقق بتواند داده‌های متناسب با تحقیق را گردآوری نماید. و از این طریق این داده‌ها و تجزیه تحلیل آن‌ها، فرضیه-های مورد نظر را بیازماید و به سوالات تحقیق پاسخ

جدول ۲: نتایج آزمون آلفای کرونباخ شاخص‌های مورد مطالعه

متغیر	ساختار بصری	معماری بنا- محیط	موقعیت استقرار
آلفای کرونباخ	۰/۸۰۶	۰/۶۳۴	۰/۶۸۶

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰)

جدول ۳: نتایج آزمون‌های KMO و بارتلت

KMO	آزمون بارتلت	
	کای اسکور	درجه آزادی
۰/۷۹۳	۴۵۸۶/۶۷۳	۱۱۷۶
سنجش اول (وضعیت مولفه‌ها)		سطح معنی داری
		۰/۰۰۰

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰)

جدول ۴: توزیع فراوانی و درصد سنجش بصری گرافیک محیطی در فضاهای عمومی شهر تهران

ارزش	فراوانی	درصد
۱	۱۰	۵
۲	۴۰	۲۰
۳	۸۸	۴۴
۴	۴۷	۲۳/۵
۵	۱۵	۷/۵
جمع	۲۰۰	۱۰۰

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰)

جدول ۵: شاخص‌های آماری آزمون t.test

شاخص	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین
ساختار بصری	۲۰۰	۳/۱۹	۱/۰۱۴	۰/۰۷۱
معماری بنا-محیط	۲۰۰	۲/۸۱	۰/۹۷۳	۰/۰۶۸
موقعیت استقرار	۲۰۰	۳/۰۸	۰/۹۶۵	۰/۰۶۸

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰)

جدول ۶: نتایج آزمون t.test برای سوالات سنجش شده

شاخص‌های آماری	t	df	معنی داری	تفاوت میانگین	
				فاصله اطمینان ۹۵ درصد تفاوت	تفاوت
سنجش گرافیک محیطی	۰/۵۶۳	۱۹۹	۰/۵۷۴	۰/۰۸۵	-۰/۲۱۲

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰)

با توجه به مندرجات جداول (۵) و (۶) مشخص می‌شود که در متغیر اول (سنجش ساختار بصری) میانگین پاسخ‌دهندگان مقدار ۳/۱۹ می‌باشد که اختلاف میانگین پاسخ‌دهندگان برابر با ۰/۱۹۰ می‌باشد. همچنین این مقدار تفاوت با میزان ۰/۰۰۹ معنی‌دار است. لذا می‌توان گفت سنجش کیفیت بصری گرافیک محیطی در فضاهای مورد بررسی به صورت معنی‌داری بالاتر از حد متوسط ارزیابی می‌شود. همچنین در متغیر دوم (معماری بنا-محیط) میانگین پاسخ‌دهندگان مقدار ۲/۸۱ می‌باشد که اختلاف میانگین پاسخ‌دهندگان برابر با ۰/۱۹۰- می‌باشد و این مقدار تفاوت با میزان ۰/۰۰۶ معنی‌دار است. لذا با توجه به مقدار ناچیز تفاوت میانگین پاسخ‌دهندگان با میانه تست (۳)، می‌توان گفت که میزان سنجش گرافیک محیطی به صورت پایین‌تر از حد متوسط ارزیابی می‌گردد. در متغیر سوم (موقعیت استقرار) نیز مشاهده می‌شود که میانگین پاسخ‌دهندگان مقدار ۳/۰۸ می‌باشد که

اختلاف میانگین پاسخ‌دهندگان برابر با ۰/۰۸۵ می‌باشد همچنین این مقدار تفاوت با میزان ۰/۲۱۵ به سطح معنی‌داری نرسیده است. بنابراین سنجش گرافیک محیطی در این شاخص کاملاً متوسط ارزیابی می‌گردد. در جداول (۷) و (۸) زیر نیز آزمون t.test برای متغیر تداوم (شاخص ترکیبی و نهایی) انجام شده است.

همانگونه که مندرجات جداول (۷) و (۸) نشان می‌دهند تفاوت میانگین آزمون نسبت به میانه مقادیر (۹) برابر است با ۰/۰۸۵ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۵۷۴ می‌باشد، که این مقدار تفاوت نسبت به میانه اعداد معنی‌دار نشده است. لذا می‌توان به صورت کلی بیان داشت که میزان کیفیت بصری گرافیک محیطی در فضاهای شهر تهران کاملاً متوسط ارزیابی می‌گردد. در ادامه جهت تبیین و تحلیل اثرات متغیرهای مختلف مورد مطالعه (ساختار بصری، معماری بنا-محیط، موقعیت استقرار) بر متغیر وابسته (فضاهای

مشخص می‌گردد که جمع مربعات رگرسیون، به طور قابل توجهی بیش از باقی‌مانده می‌باشد (بیش از دو برابر باقیمانده)، که نشان می‌دهد بخش اعظم از سنجش گرافیک محیطی نشان داده شده است. سطح معنی‌داری آماره F کمتر از 0.05 می‌باشد، و این بدان معنی است که تغییر نشان داده شده بوسیله مدل بر اثر اتفاق نیست.

نتایج جدول (۱۱) نشان از آن دارد که از بین متغیرهای مورد مطالعه اثرات معنی‌داری را بر سنجش گرافیک محیطی در شهر تهران دارند.

شهری) از روش رگرسیون خطی استفاده شده است که نتایج آن در جداول (۹)، (۱۰) و (۱۱) آمده است.

نتایج جدول (۹) نشان از آن دارد که همبستگی قابل توجهی بین متغیرهای تحقیق وجود دارد ($R=0/695$). همچنین مشخص می‌شود که متغیرهای مستقل به میزان $0/684$ از تغییرات متغیر وابسته (فضاهای شهری) را تبیین می‌کنند که این میزان نیز قابل توجه است و نشان از مطلوب بودن مدل رگرسیونی تحقیق دارد.

جدول ANOVA مقبولیت مدل را از منظر آماری بررسی می‌کند. با توجه به مندرجات جدول (۱۱)

جدول ۷: شاخص‌های آماری آزمون t.test (شاخص نهایی)

شاخص	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین
سنجش گرافیک محیطی	۲۰۰	۹/۰۸۵	۲/۱۳۵	۰/۱۵۱

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰)

جدول ۸: نتایج آزمون t.test برای شاخص نهایی

Test Value = 9					
شاخص‌های آماری	t	df	معنی داری	تفاوت میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد تفاوت
					حد بالا / حد پایین
سنجش گرافیک محیطی	۰/۵۶۳	۱۹۹	۰/۵۷۴	۰/۰۸۵	-۰/۲۱۲ / ۰/۳۸۲

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰)

جدول ۹: خلاصه مدل رگرسیون

مدل	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
۱	۰/۸۳۴	۰/۶۹۵	۰/۶۸۴	۲/۶۵۷

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰)

جدول ۱۰: نتایج آزمون ANOVA

مدل	جمع مربعات	درجه آزادی	مربع میانگین	F	سطح معنی داری
رگرسیون	۳۰۹۵/۷۷۰	۷	۴۴۲/۲۵۳		
باقیمانده	۱۳۵۶/۲۳۰	۱۹۲		۶۲/۶۰۹	۰/۰۰۰
کل	۴۴۵۲	۱۹۹	۷/۰۶۴		

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰)

جدول ۱۱: معادله رگرسیون و آماره‌های آن

مدل	ضرائب غیر استاندارد		ضرب استاندارد		معنی داری
	B	انحراف از استاندارد	Beta	t	
ساختار بصری	۰/۰۹۴	۰/۰۴۹	۰/۱۰۲	۱/۹۱۱	۰/۰۴۸
معماری بنا- محیط	۰/۳۸۶	۰/۰۵۶	۰/۳۴۷	۶/۹۳۲	۰/۰۰۰
موقعیت استقرار	۰/۰۲۱	۰/۰۵۸	۰/۰۲۰	۰/۳۶۴	۰/۷۱۶

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰)

نتیجه گیری و پیشنهادات

گرافیک محیطی، با شهر، شهروندان و عملکرد آن-ها گره خورده است. این عملکرد طیف وسیعی را در می‌گیرد که از زیبایی‌شناسی تا پیام‌های تبلیغاتی و راهنما و ... را شامل می‌شود. اگر به طور کلی نگاه کنیم، جهان امروز و محیطی که در آن زندگی می‌کنیم، چه فضاهای عمومی و چه خصوصی که می‌شود در آن مکث کرد و هر جا که انسان شهرنشین در آن حضور دارد، مکانی است برای رد و بدل شدن پیام. وقتی پیام‌های گرافیک در جاهای مختلف حضور پیدا می‌کند شکلش تغییر می‌کند. به این ترتیب که گاهی به طرف بیان ارزش‌های زیبایی‌شناسانه می‌رود و تزئینی‌تر می‌شود و گاهی لحن جدی، رسمی، فانتزی و ... به خود می‌گیرد.

در پژوهش حاضر به بررسی نقش مؤلفه‌های مؤثر بر کیفیت بصری گرافیک محیطی در توسعه فضاهای عمومی منطقه یک تهران با استفاده از متغیرهایی که در روش تحقیق به آن‌ها اشاره کردیم پرداخته شد. یافته‌های حاصل از تحقیق که از طریق تکمیل پرسش-نامه در سطح منطقه مشخص شد و از طریق نرم‌افزار SPSS مورد بررسی قرار گرفت. نتایج آزمون تی تست تک نمونه‌ای مستقل در تحقیق حاضر نشان داد که در مجموع فضاهای شهری مورد مطالعه از نظر سنجش گرافیک محیطی در سطح متوسط رو به بالا ارزیابی شده است. به عبارت دیگر اگر چه وضعیت گرافیک محیطی در فضاهای منطقه یک تهران نسبتاً مطلوب است، اما مطلوبیت نسبی فعلی نیز نشانگر آن است که تا حدی کیفیت طراحی فضاهای مذکور توانسته است موجبات تداوم حضور افراد را فراهم نماید که می‌تواند نقطه امیدوارانه باشد تا با تقویت و ساماندهی فضا بر اساس سایر مولفه‌های طراحی فضای شهری مورد مطالعه، ارتقاء یابد؛ بنابراین لازمه انجام این کار بررسی و سنجش اثرات هر کدام از مولفه‌های مورد مطالعه بر تداوم حضور کاربران است. بر این اساس نتایج آزمون رگرسیون خطی چند گانه، مشخص ساخت که مولفه‌های مذکور مهم‌ترین و اثرگذارترین مولفه‌های سنجش گرافیک محیطی در فضاهای شهری منطقه یک تهران هستند؛ به عبارت دیگر با تنوع بخشی بیشتر به فعالیت‌های موجود در فضا، به طوری که همه گروه‌ها و اقشار استفاده از فضا را پوشش داده و راضی نگه دارد و همچنین تداوم بیشتر فعالیت‌های موجود و مدنظر فضا در طول ساعات شبانه‌روز، می‌توان گام بسیار مهمی را

جهت ارتقاء گرافیک محیطی در فضاهای شهری برداشت.

یکی دیگر از مولفه‌های بسیار مؤثر در تقویت گرافیک محیطی، تأثیرپذیری است که با برنامه‌ریزی مناسب در زمینه ایجاد و تقویت المان‌ها و فضاهای جمعی جذاب و دعوت کننده به تعاملات اجتماعی از قبیل گفتگو، پیاده‌روی، ورزشی و تفریحی و ... می‌توان به این مهم دست یافت. ناگفته نماند که تنوع بخشی و تداوم بخشی به فعالیت‌های مختلف مدنظر گروه‌ها و اقشار مختلف می‌تواند به ارتقاء تأثیرپذیری نیز منجر شود تا بدین صورت تنوع بیشتری به وجود آید.

منابع و ماخذ

- استوار، مسیب. (۱۳۹۲). "هنر گرافیک محیطی"، انتشارات رازنامه، تهران.
- اسدالهی، مصطفی. (۱۳۸۹). "بررسی نقش عناصر محیطی در کیفیت بصری فضا"، فصلنامه منظر، شماره ۷.
- ایلوخانی، مسعود. (۱۳۸۹). "گرافیک محیطی"، تهران، انتشارات فاطمی.
- تفهیمی و عرفانیان ستاریان (۱۳۹۲). "عوامل مؤثر بر ارتقای حضور پذیری فراغتی در فضای شهری (نمونه موردی: بلوار خیام مشهد؛ حد فاصل تقاطع سجاد و فردوسی)"، همایش ملی مدیریت گردشگری، طبیعت گردی و جغرافیا، دانشگاه شهید مفتاح همدان.
- تجریدی، فاطمه. (۱۳۹۰). "بررسی گرافیک محیطی شهر تهران و تاثیرات فرهنگی آن"، جلوه هنر، شماره ۲۰ و ۲۱.
- تیموریان، کنایون، میر، سید محسن (۱۳۹۹). "ارزیابی کیفیت فضایی-کالبدی منظر شهری در گذر زمان (مورد مطالعه: ناحیه ۸ منطقه یک تهران)"، فصلنامه مطالعات مدیریت شهری، سال دوازدهم، شماره چهل و سه، پاییز ۱۳۹۹، صص ۱۵-۲۶.
- رحمانی، نجیبه، شادرخ، سارا (۱۳۹۴). "بررسی تأثیر گرافیک محیطی برافزایش توسعه‌ی گردشگری شهری"، مجله هنرهای کاربردی، دوره چهارم، زمستان ۱۳۹۴.
- سجاد زاده، حسن، کریمی مشاور، مهرداد، وحدت، سلمان. (۱۳۹۶). "خوانش بصری گرافیک محیطی در فضاهای شهری با تأکید بر نقاشی دیواری نمونه موردی: تهران"، فصلنامه معماری و شهرسازی آرمان شهر، شماره ۱۹، تابستان ۱۳۹۶.

Ghaffari namin, M. (2011). *Role and Impact Graphic Environmental, Book Art Month*, (153), 34-35.

Iran Statistics Bureau. (2011). *Results of General Census of Population & Housing in 2011*, Available at: <http://www.amar.org.ir/Default.aspx.tabid>.

Mahnke, F. H. (2006). *Color Environment & Human Responses*, London, Wiley.

Robertson, Jean. (2018). *Art in the 21st Century*. Oxford University Press 2018. From www.oxfordartonline.com/page/art-in-the-21st-century.

Sadr mohamadi, A. (2008). *Why Advertise Peripheral*, Tehran, site, 1, p.15.

صلواتی، مرجان (۱۳۹۰). "تأثیر گرافیک محیطی در ارتباطات شهری؛ تأثیرات رنگ در شهر تهران و تأثیر آن در زیبایی فضای شهر در منطقه ۴ از شهر تهران، شمال، جنوب، شرق و غرب"، دو فصلنامه علمی پژوهشی هنرهای تجسمی نقش‌مايه، سال چهارم، شماره هفتم، بهار و تابستان ۱۳۹۰.

صداقت، نفیسه (۱۳۹۰). "تبلیغات محیطی رسانه‌ای جدید در گرافیک محیطی"، رشد آموزش، شماره ۳۶.

صبوری دیلمی، صفا، عباسی، پیمان، علیدادی، سمیرا (۱۴۰۰). "بررسی مولفه‌های گرافیک محیطی (نمونه موردی: میدان هفت تیر تهران)"، دومین کنفرانس بین‌المللی فناوری‌های نوین در مهندسی معماری و شهرسازی ایران، تهران.

عجمیان، سارا (۱۳۹۸). "بررسی گرافیک محیطی (دیوارنگاری) و سرزندگی (نمونه موردی: شهرک اکباتان، تهران منطقه ۵)"، هفتمین کنفرانس ملی مهندسی عمران، معماری و توسعه شهری، بابل، موسسه علمی تحقیقاتی کومه علم آوران دانش.

غفاری نمین، محمدرضا (۱۳۹۰). "نقش و تأثیر گرافیک محیطی"، کتاب ماه هنر، شماره ۱۵۳.

کلینی ممقانی، ناصر، فرهودی، مرتضی (۱۳۹۷). "اصول فراگیر طراحی: رهنمودهایی مبتنی بر مثال در طراحی مبلمان شهری"، انتشارات سازمان زیباسازی شهر تهران، چاپ اول.

گلیج، معصومه (۱۳۹۲). "مبانی نظری گرافیک محیطی"، پایان نامه کارشناسی ارشد به راهنمایی اشرف السادات موسوی، دانشگاه الزهراء، دانشکده هنر.

مرتضایی، سیدرضا، اصل فلاح، مهدی (۱۳۹۲). "بنیان‌های طراحی در زیباسازی شهری"، انتشارات سازمان زیباسازی شهر تهران، چاپ اول.

مظفری خواه، زینب، کفشچیان مقدم، اصغر (۱۳۹۱). "قابلیت‌های هنر کمینه (مینی مال) در گرافیک محیط شهری با تأکید بر نمونه‌های دیوارنگاره‌های شهری ایران"، فصلنامه نگره، دوره ۷، شماره ۲۲، ۸۵-۱۰۲.

Arthur, L.M. Daniel, T.C. & Boster, R.S. (2010), *Scenic assessment: An overview*. Landscape Planning, 4.

Briggs, D.J. & France. (2014), *Landscape evaluation: A comparative study*. Journal of Environmental Management, 10.

Daniel & winning. (2015) *Landscape planning In: Development and perspectives of landscape ecology*, Kluwer Academic publisher, Boston.

یادداشت‌ها

¹ *environmental graphics*

² *Arthur Etal*

³ *Briggs, France*

⁴ *Daniel & winning*